

A
TANÁCSKÖZTÁRSASÁG
GYOMAI JÁRÁSBELI
TÖRTÉNETÉBŐL.

1919 — 1959

Összeállította:

STEF ISTVÁN
VARSANDÁN LÁSZLÓ
FEKETE LÁSZLÓ

Munkatársak:

BORBÉLY SÁNDOR, ENDRŐD
BENSCHRÓTH GÁBOR, GYOMA
OLÁH PÁL, DÉVAVÁNYA
GELLAI BÉLA, DÉVAVÁNYA
HÉZSŐ SÁNDOR, SZEGED

»Az a háború, amelyet ti viseltek, az egyetlen jogos, igazságos, igazán forradalmi háború, az elnyomottak háborúja az elnyomók ellen, a dolgozók háborúja a kizsákmányolók ellen, háború a szocializmus győzelméért. Az egész világon a munkásosztály minden becsületes tagja a ti pártotokon áll. Minden hónap közelebb hozza a proletár világforradalmat.

Legyetek szilárdak! A győzelem a tiétek lesz!«

(Lenin)

BEVEZETŐ

*Már érik a csillag
a csönd-terebélyen
s már hull is alá
— kora pirtul —
férgese gyéren...
(Verhaeren)*

...És 1917-ben a nagy orosz föld felett kigyulladt a csillag, a világ proletariátusának örök jelvénye, biztató mutatója. Győzött a Nagy Októberi Szocialista Forradalom. Ennek hatására és példája nyomán született meg a magyar Tanácsköztársaság. Elsőként az orosz szovjetek után megvalósult Magyarországon a proletariátus diktatúrája. A hatalom hazánk történetében először került a dolgozó nép kezébe.

A Magyar Tanácsköztársaság a munkásosztály állama volt, a munkások, parasztok és az egész dolgozó nép érdekeit védte a kizsákmányolók és szövetségeseik: az imperialista hatalmak ellen. Célja a kizsákmányolás és mindenféle elnyomás megszüntetése, a független, szocialista Magyarország megteremtése volt.

E helyen nem szándékunk a Tanácsköztársaság történetéről egy átfogó, teljes képet adni, csupán a járásunkra vonatkozó eseményeket, az akkor tevékenyen részt vevők visszaemlékezéseinek, valamint a Munkásmozgalmi Intézet és a Megyei Levéltárban felkutatott eredeti dokumentumoknak adunk helyet.

[A gyomai járás Direktóriumainak munkájáról, tevékenységéről — a román megszállás következtében —, sajnos kevés eredeti írás maradt fent. Csupán 36 napig tevékenykedett. Ezen egészen rövid idő alatt a Direktórium nem is végezhetett eredményes munkát, annál fogva sem, mivel a közigazgatási apparátust teljes egészében (Házy főjegyző kivételével) a helyén hagyták, s ez mindenképpen gátolta, keresztülhúzta a Direktórium intézkedéseit.

A Direktórium ténykedését az ellenforradalom helyi képviselői a legocsányabb módon igyekeztek befeketíteni. Harsányi Pál ref. lelkes a proletárdiktatúrának Gyomán történt eseményeiről 1920. október 7-én írt »Emlékirat«-ában¹ többek között ezt is írta:

»...a szocialista eszmék gyökere nem a népnél, hanem az itt lévő Kner-nyomda személyzeténél volt található, akik *csekély intelligenciájuknál fogva*, meg nem emészthetvén az általuk éveken át olvasgatott szocialista irányú műveket, az időben beképzeltségüknél fogva vezetői kívántak lenni az eseményeknek...«

Így az esperes úr! Aki jól tudott alakoskodni és minden helyzetben feltalálta magát. 1919. március 15-én pl. egy gyomai nagygyűlésen, mint a Nemzeti Tanács elnöke, a következő kijelentést tette:

1) Munkásmozgalmi Intézet Archivuma.

»Ne féljen senki a vörös szintől, hiszen az istennek az éltető szép napja is mindég vörös színben kel fel arról Keletről és csak áldást hoz onnan.«

Azonban az idő, a történelmi fejlődés 40 év alatt bebizonyította, hogy az általa lenézett »csekély intelligenciájú« ipari munkások, parasz-
tok megteremtették a világ legerősebb hadseregével, hatalmas iparral, mezőgazdasággal és tudományos technikával rendelkező államot, a Szovjetunió népeinek államát. Ugyanezt mondhatjuk a népidemokráciák népeiről is. Itt a lenézett pék-, vasas-, nyomdászlegények, parasz-
tok, volt béresek és kubikosok intézik a nép ügyeit — közös ügyein-
ket és nem is rosszul. Mindenesetre jobban, mint az a testület, amely-
ben az esperes úr is helyetfoglalt — a Horthy-fasizmus felsőháza. És
örömünkre szolgál az, hogy az olyan »nagyjő urak«-tól, grófoktól és
válogatott arisztokrata legényektől megszabadultunk, akik nem átal-
lották a képviselőházukban kijelenteni, hogy *fizikai undort éreznek,
ha egy munkással kezet kell fogniok*. A humanizmust itt is mi, a nép
gyakoroltuk. Megszüntettük azt a kényszerhelyzetet, hogy továbbra is
kénytelének legyenek a munkásokkal kezet fogni.

Még egy. A »nagytiszteletű úr« ebben az emlékiratában filozófált
is. A *szegénységet*, mint tényt a következőképpen intézte el:

»...az akkori események alig nevezhetők egyébnek, mint szeren-
csétlen és jóhiszemű magyar népünk félrevezetésének, mely félreveze-
tésnek nyoma bizony ma is (1920. okt.) megnyilvánul a dologtalanság-
ban, a dologtalanságból eredő szegénység-okozta értelmetlenségben...«

Jóhiszemű magyar népem, ezt aztán megmagyarázták neked.
Értelmetlen vagy! Értelmetlenséged a dologtalanságból eredő sze-
génység okozta, dologtalanságod pedig a félrevezetésből ered. Meg
kell azonban mondanunk, hogy ez az értelmetlenség — amennyiben
fenn állt — nem a szocialista eszmék elterjedésének következménye
volt, hanem éppen az uralkodó osztályok évszázadokon át kitenyész-
tett rabszolgatartó szelleme, az embert állatszámba sem vevő maga-
tartása idézte elő. Itt a lényeg az, hogy az emberiség szeme felnyílt
és gondolkozott. Volt miért és van min gondolkoznia.

A Magyar Tanácsköztársaság bukása után, a vérben tobzódo ellen-
forradalon 25 éven át hirdette: »...nem lesz több 1919!«. A történelem
azonban mást bizonyított be. *A magyar dolgozó nép, az 1919-es har-
cok hőseinek szenvedései, vérük hullása nem volt hiábavaló*. Ma már
a magunk országát építjük. Az a perspektíva pedig, amit a Szovjetunió
Kommunista Pártjának XXI. Kongresszusa elénk vetített, még nagyobb
erőt ad további harcunkhoz, hogy a szocializmus ügyét diadalra vigyük
házánkban is. Továbbra is előre, az 1919-es vöröskatonák lelkesedésével,
osztályunk iránti hűséggel, a Pártunk által kijelölt úton.

V. L.

HAJNALODIK

Az első világháború vége a demokratikus erők előretörésének és az uralkodó osztályok hatalmának bomlási folyamata. Megindítója a gazdasági élet számos nehézsége volt. Az élelmiszer ára ugrásszerűen emelkedett. A nélkülözés, faluhelyen a jegyzők basáskodása, a háborús veszteségekről szállongó hírek fokozták az elégedetlenséget. *Tury Gáborné*, dévaványai lakos, pl. három hadbavonult fiáért mintegy 7—8 korona segílyt kapott havonta (50 kg búza árát). A hadiözvegyek — az egykorú visszaemlékezések szerint — havonként 3—4 korona segílyben részesültek. Sok volt a panasz Dévaványa községben a hadisegélyek kifizetésére is. Erdei Kálmán, volt főjegyző gyakran visszatartotta a segílyeket. Ugyancsak sok visszaélésről adnak számot a visszaemlékezések a felmentések terén is.

A szegény dolgozó paraszt egyetlen gyermekét is bevonultatták katonának, bezzeg báró Hercog Lipót tisztartóját felmentették. A felmentések körüli panamákra élénk fényt vet az alábbi egykorú versike:

Megy a kocsi, megy a kocsi
A főjegyző udvarába.
Hízott kacsa, hízott liba
Van a saroglyába'.

Szépen kérem jegyző urat,
Írja meg a felmentésem.
Még az éjjel 500 tojást
Hoz a feleségem.

Ha úgy tetszik jegyző urnak,
Őt is itt tarthatja,
Elég erős, egy éjszaka,
Meg sem látszik rajta.

Endrődön sem folyósították a hadisegélyeket rendszeresen. 1918-ban naponta tömegesen jelentek meg az asszonyok a községházán. Korcsok János másodjegyző még a kiutalt pénzt is vonakodott kifizetni. Meg nem határozott célra tartotta vissza. Kövér, italos ember volt ez a jegyző. Nem volt egy jó szava sem a kérő, méltatlankodó

asszonyokhoz. Durva, gúnyos megjegyzései miatt egy alkalommal az asszonyok rátámadtak és ki akarták húzni az irodájából.

Korcsok jegyzőt szorongatott helyzetéből a községi rendőrbiztos, Hegedüs Ignác ki akarta szabadítani. Nagy hanggal lépett fel és durván lökdödni kezdte kifelé az irodából az asszonyokat. Ekkor az asszonyok ellene fordultak. Néhány másodperc alatt lecibálták róla a mündért és heves ütlegetés közben a földre teperték.¹

A növekvő feszültség következtében az országgyűlés is napi-rendre tűzte a drágaság kérdését. A vitából is kitűnt, hogy *a nagybirtokosok és a nagytőkések hibásak a nép kifosztásában.*

A háborús válságot a hadműveletek kedvezőtlen alakulása is egyre inkább mélyítette. A gyors német győzelem is csak illúzióvá vált. A háború bizonytalan kimenetele már 1916-ban arra készítette a polgári pártokat és a Szociáldemokrata Pártot, hogy ne támogassák a kormányt. Ellenzékbe vonultak. A birtokos osztálynak is kialakult az ellenzéki szárnya. Ez az ellenzék aztán létrehozta a választójogi blokkot. Azaz újra az országgyűlés háborúelőtti központi kérdésével akartak tömeget szerezni maguknak. Tisza István háborús politikája veszélyessé vált. Andrassy Gyula így fejtette ki az uralkodó osztály ellenzéki csoportjának álláspontját:

»Ma nemcsak az Önök..., de a mi politikánk is veszélyeztetve van azon irányzat által, amelyet Önök követnek. Ez az, ami ellen... szavamam fel akarom emelni. Ez az, ami ellen óvást akarok intézni, mert az Önök elseprésével nem mi jövünk. Minket épp úgy elseper, mint Önöket az az irány, amely a szélső radikalizmus (azaz a néptömegek fellépése) felé tereli az országot.«²

A választójogi harc felelevenítése tényleg nem volt megoldás. *Az üzemek munkássága szemben állt nemcsak a háborúval, de a háborút továbbfolytatni akaró nagybirtokos-nagytőkés uralkodó körökkel is.* Megmozdulások, tüntetések egész sora mutatta ezt. Az István-teleki-főműhely fellázadt és megakadályozta a legelső katonai fegyelmi büntetés végrehajtását. Ugyanez a műhely később a csendőrkülönítményt vasdoronggal, emelőrudakkal, fejszékkel úzta el a gyár területéről.

Az 1917-es februári orosz forradalom Magyarország egész munkásságát magával ragadta. A Szoc. Dem. Párt taglétszáma, mely a háború előtt csak kétszer érte el a 100.000-es létszámot, egyszerre elérte a 215.000-et. A május 1. megünneplését eddig tiltották, most megtartották. Május 2-án sztrájkot szerveztek a béke mellett. Amikor az

1) A dévaványai és endrődi angyaggyűjtésből.

2) Moód Aladár: 400 év küzdelme a független Magyarorszáért.

Északi-főműhelyben a sztrájkok ellen behozott statáriumot kihirdették, a munkások a »Marseillaist« énekelték. A tömegek megmozdulásának következménye Tisza István leváltása volt. A helyzet megérett a forradalomra, de megfelelő vezetés hiányában a forradalmi veszély elvult a burzsoázia feje felől.

Újabb lökést adott a politikai válság továbbfejlődéséhez a Nagy Októberi Szocialista Forradalom.

»Magyarországon a mensevikek és a bolsevikok közti különbséget a munkásság akkor még világosan nem igen ismerte. 1917. november 7-nek győzelmében elsősorban és legelőször a tiszta munkáskormány győzelmét látta a koalíciós kormány fölött. Ez is elég volt azonban, hogy az első pillanattól fogva ösztönösen minden rokonszenvvel a bolsevikok mellé álljon. Mikor pedig híre jött, hogy Kerenszkij háborús politikájával szemben a bolsevikok képviselik az imperialista rablók háborújának minden áron való befejezését, akkor csak egy népszerű név volt a magyar proletár előtt: LENIN. Ami háborúellenes mozgalom Magyarországon volt, ettől az időtől kezdődik és szerény kezdeteiben mindig bolsevik, orosz példából táplálkozik. A szovjet kormány első nyilatkozatai és felhívásai valósággal kinyilatkozás szerűen hatottak nálunk. Aligha volt ország, melynek munkássága lelke-sebb komolysággal fogta volna fel ezt a forradalmi szolidaritást, melyet az orosz munkásság európai társaitól követelt. A tömegek a reformista párt áruló magatartása ellenére megértették az orosz proletárforradalom, s az új Szovjetállam békeajánlatának jelentőségét. A szovjetkormány békeajánlatát imperialista zsarolásra kihasználni törekvő kormányaik manőverére forradalmi megmozdulással válaszoltak Bécsben, s utána másnap Budapesten. Mint egy ember mozdult meg a hatalmas munkástábor. Még reggel, amikor gyárba mentek a munkások, semmiféle jele nem volt annak, hogy valami készül. Mikor a lapok tudósításaiból olvasták a bresti tárgyalások kapcsán a német tábornok felhőborító, kihívó nyilatkozatát, mint villanyütésre mozdultak meg a gyárak. Délben már üresek voltak az összes gyárak, száz meg száz munkás feketéllett az utcán. A művezetőket és mérnököket is kikényszerítették a gyárból. A rögtönzött tíz gyűlést Budapesten 300.000 proletár hallgatta végig és százezrek ajkáról hangzott: »Éljenek a munkástanácsok!«¹

Az 1918-as januári sztrájk megmutatta azt, hogy a tömegek kicsúsztak az SzDP kezéből, mert tudatosodott bennük: hivatalos vezetőik érdekeiket elárulják. Ez alapon jöttek létre a baloldali csoportok. A Galilei-kör baloldala (Korvin Ottó, Sallai Imre vezetésével). Háború-

1) »Az orosz forradalom és a magyar munkásosztály.« »Új Március« 1926. nov. 7.

ellenes írók és művészek csoportja (Komját Aladár, Révai József). Alakulóban volt a munkásság háborúellenes csoportja is Mosolygó Antallal az élen. A sztrájk megmutatta azt is, hogy *a béketüntetés mellett a munkásság állást foglalt a proletárforradalom és proletárdiktatúra mellett.*

1918 nyarán katasztrófálissá vált Ausztria-Magyarország helyzete. Az osztrák-magyar hadsereg az orosz fronton elszenvedett vereségei és a hadseregben terjedő forradalmi mozgalom következtében összeomlott. Megindult a katonák szökése, majd áradata hazafelé. Jöttek a hadifoglyok is. A nagybirtokos-nagytőkés körök a birodalom megmentése érdekében a SzDP segítségét próbálták igénybe venni. A SzDP pedig készséges volt. A magyar burzsoázia balszárnyának képviselője, Károlyi Mihály azzal is próbálkozott, hogy elszakítsa az országot a német szövetségtől. A közös intézmények megszüntetését javasolta, de az országgyűlés október 23-i ülésén leszavazták. Akkor tették ezt, amikor október 24-én már kikiáltották a Magyarországtól független délszláv államot. Ezzel párhuzamosan alakultak a birodalom népeinek nemzeti tanácsai is. Ez magával ragadta Magyarországot is. *Országszerte fellángolt a spontán forradalmi mozgalom.* Október 25-én Károlyi Mihály a polgári pártok és a SzDP részvételével megalakította a Magyar Nemzeti Tanácsot.

A nagybirtokos-nagytőkés uralkodó körök azonban nem akartak lemondani a hatalomról. Katonai erővel akarták útját állni a forradalomnak. Október 28-án a köztársaságot éltető tüntető tömegre rálőtt a kivezényelt katonaság. A tömeg áttörte a kordont, és ettől kezdve uralta az utcákat és az üzemeket.

A Nemzeti Tanács nem állt élére a forradalomnak akkor, amikor a forradalom áthatotta a tömegeket. Október 25-én megalakult a diáktanács, majd a budapesti katonatanács. A katonatanács vezetői a gyáruk bizalmi férfiival megbeszélték a fegyveres felkelést. Október 31-én a tüntető munkások elárasztották az utcákat. Hozzájuk csatlakoztak a katonák. Először a Nemzeti Tanács elé vonultak és felesküdtek a forradalomra. Majd kiszabadították a politikai foglyokat. Aztán megszalták a kaszárnyákat, élelmiszerraktárakat, telefonközpontot, térparancsnokságot és a főpostát.

Ezzel — vérontás nélkül — győzött az őszirózsás forradalom, de a Nemzeti Tanács közreműködése nélkül. Károlyi a Nemzeti Tanács pártjaiból burzsoá-szociáldemokrata kormányt alakított, de mellette megalakultak a népihatalom szervei is, a tanácsok. Tehát kettős hatalom született.

A forradalom hírének hatása Gyomán is megnémította a község urait. »A községházán nem merete vállalni senki, hogy a kítört forradalmat kidobolják, mire Konrád Sándor, Mónus Miklós és Deutsch nyomdászok a kézbesítők szobájában lévő dobot leakasztották és még akkor éjjel az egész község tudomására hozták a forradalom kitérését. Azt mondták: »Számár a bíró, mert nem meri kidobolni, hogy kitért a forradalom. — Éljen a forradalom!«¹

A forradalom a társadalom elnyomott energiáit felszabadította. Önkéntesekből és leszerelt katonákból nemzetőrséget szerveztek. Feladatuk az volt, hogy vigyázzanak a hidakra, középületekre, raktárakra, a vasútállomásra, postára és megakadályozzák a fosztogatásokat. Nem háltak benn, csak akik éjjeli szolgálatot tartottak. Gyomai székhelyük a 48-as olvasóköri volt. Endrődön a megalakult nemzetőrség 40, Dévaványán is valószínűleg ugyanennyi főből állt. Ezenkívül Gyomán megalakult a 23-as vadász-zászlóalj, mely főleg a burzsoázszociáldemokrata kormányt támogatta. Vezetőjévé Todt Dagobert őrnagyot nevezték ki.²

A hazatért és itthon volt katonák Gyomán megalakították a katonatanácsot. Hét tagból állt. Elnökük 10 napig Todt Dagobert, később Laupál Antal nyomdász lett. Az ő révükön alakult meg a Nemzeti Tanács. Elnökükké Harsányi Pál református lelkészt választották. A régi hivatalokat nem számolták fel. Házy Imre főjegyzőn kívül mindenkit hivatalban hagytak. A menesztett főjegyző helyébe, eben gubát cserélve Péterman József aljegyzőt ültették. A hivatalokat feltöltötték forradalmárokkal, akik az irányítást végezték. (B. Molnár Imre, Szabó József, id. Kurcz Mihály, Molnár Antal, Földesi Lajos, Hézső Sándor, Varga Miksa, Konrád Sándor és Berényi Dániel.)³

Endrődön a község volt előljáróságát meghagyták. Mellette működött a megalakult Nemzeti Tanács. Vezetőjéül Ósapai Lajos patikust választották. Tagjai nagygazdák, volt tisztviselők voltak. Hatalmuk nem volt. *Hatalma csupán a forradalmibb embereket tömörítő Földmunkás Szakszervezetnek volt.* Tagsága 7—800 körül mozgott. Majoros Lukács vezette. Eszmei irányítója Bartos Pál, széles-látókörű parasztember volt.⁴

1) Beinschróth Gábor visszaemlékezése. — Az endrődi adatgyűjtésből.

2) Todt Dagobert: Memorandum. (Megyei Levéltár.)

3) Ósapai György gyomai községi irnok fegyelmi ügyének irataiból. — Todt Dagobert: Memorandum. (Megyei Levéltár.) — Beinschróth Gábor visszaemlékezései.

4) Az endrődi adatgyűjtésből.

Dévaványán a Munkáskör vette át az irányító szerepet. A Nemzeti Tanács megválasztását is a Munkáskör szervezte népgyűlésen határozta el. November 14-én a következőkben állapodtak meg:

1. A főjegyző adja át a helyét a Nemzeti Tanácsnak.

2. A háborús gazdagokat fel kell szólítani: segítsék anyagilag a hadiárvékat, hadirokkantakat és a hazatérő katonákat.

3. Meg kell választani a 30—35 főből álló Nemzeti Tanácsot.

A határozat 1—3. pontját azonnal végre is hajtották. Mégpedig általános, titkos választójog alapján, és a nők is szavazhattak. A korhatár 21. életév volt. A megválasztott Nemzeti Tanács 50 tagot számlált. Agrárproletárokat, kisparasztokat és néhány kisiparost választottak be. Vezetőjéül Várkonyi Ignác volt főjegyzőt választották.¹

Mint a dévaványai adat mutatja: a Nemzeti Tanácsok feladata inkább a szegényekről való gondoskodás volt, bár a régi hatalmi szervek megmaradása és a munkáshatalom közötti őrlődés miatt nem sokat tettek.

A népgyűlések kifejezőjévé váltak a felszabadulás örömeinek is. *1918. március 8-án a Nők Napját Gyoma az endrődiekkel együtt ünnepelte.* Az endrődi Szocialista Nőegylet piros zászlókkal átvonult Gyomára. Gyomán a Szocialista Nőegylet nagy tömeggel, piros zászlókkal a vasúti átjáróig eléjük ment. Ott a zászlók összeborultak és a tömeg megindult a gyomai piacra, ahol a gyűlést megtartották.² Március 15-én Endrődről nagy tömeg vonult át Gyomára. A piacon Bartos Pál nagy beszédet mondott. A beszédek elhangzása után Timár Margit, endrődi leány szavalt. Szaválata után piros rózsából font koszorút tettek a nyakába. Ezen a gyűlésen szavalt a Fekete Sándor Petőfi: »Akasszátok fel a királyokat« c. versét. A Nemzeti Tanács gyomai elnöke, Harsányi Pál pedig a következőket mondta: »Ne féljen senki a vörös színtől, hiszen az istennek az éltető szép napja is mindig vérvörös színben kel fel, arról Kelet felől, és csak áldást hoz onnan. Minden gyermekemet erre az eszmére fogom nevelni.« A tömeg azután átment Endrődre és ott is megtartották a gyűlést.³ Pálka Pál, a járás szolgabírája felelősségre akarta vonni az ilyen felvonulások rendezőit. Elhatározásának végrehajtásához azonban semmi ereje nem volt.⁴

Az ünnepségek megszervezésében fontos szerepet töltött be a Szocialista Nőegylet. 1919. februárjában megalakult a Közalkalmazottak Országos Egyesületének helyi csoportja is. Ez adatok mutatják, hogy a nép igényelte és gyakorolni akarta a hatalmat.

1) A dévaványai adatgyűjtésből.

2) Beinschróth Gábor visszaemlékezése. — Az endrődi adatgyűjtésből.

3) Beinschróth Gábor visszaemlékezése.

4) Az endrődi adatgyűjtésből.

A belső ellentmondások egyre nyilvánvalóbbá váltak. A régi államgépezet meghagyott szervei, a hatalom volt urai, mindent megtettek az új hatalom kibontakozásának meggátolására. Ezt mutatja Pálka szolgabíró felelősségrevonási igyekezete is. Az Endrődre érkező árukat a Nemzeti Tanács osztotta ugyan ki, de a »jó ismerősök között«. Totd Dagobert Gyomán azért lépett be a munkástanácsba, hogy »tanácsai«-val félrevezesse őket. A más és más osztályérdekeket képviselő szervek fékeztek a kibontakozást. *Ezért el kellett dölnie, hogy kié a hatalom.*

Így a forradalomnak továbbfejlődése szükségszerűvé vált. Óriási jelentősége volt ebben Lenin elvtárs táviratának. Felszólította a magyar dolgozókat arra, hogy a polgári forradalmat változtassák át proletárforradalommá, és döntsék meg a kapitalizmust. Ahhoz azonban, hogy a magyar proletariátus a szocialista forradalmat napirendre tűzze, új típusú lenini pártra volt szükség. *Ez a párt 1918. november 20-án jelent meg a politikai porondon, a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásával.* A pártot forradalmi szocialisták (Korvin, Sallai, Révai), baloldali szociáldemokraták (Rudas, Alpári) és főleg az Oroszországból hazatért hadifoglyok (köztük Kun Béla és Szamuely Tibor) szervezték meg. Az új pártnak élén Kun Béla állott, aki Szovjet-Oroszországban a forradalmi hadifogoly-mozgalom egyik szervezője, vezetője volt.

A járásban először Endrődön alakult meg a KMP. Figyelemmel kísérték a gyomai és a dévaványai eseményeket is. Amikor a kedvező helyzet kialakult, átmentek pl. Dévaványára és a Párt megalakulásában segítséget nyújtottak. Nagy szerepe volt ebben *Gubuznai Géza* endrődi elvtársnak. A SzDP dévaványai vezetőinek minden ellenkezése ellenére 1919. március 1-re létrejött. Alapításában a Munkáskör tagjai, a SzDP tömegek, volt hadifoglyok, földnélküli parasztok és kubikosok vettek részt. A párt vezetőjévé *Séllei Bálintot* választották. A kb. 7—800 főnyi párttagság gerincét a Munkáskör alkotta. Ez szabta meg az eszmei irányvonalat is. Adatok sem Gyomáról, sem Endrődről nincsenek. Feltehető azonban, mint az utólag bebörtönözöttek járásbeli nagy száma mutatja, Párt volt, és irányította a közéletet.¹

A Párt ellenőrizte a megállapított munkabérek kifizetését, a munkaidő betartását. A Párt harcban állt a munkanélküliek elhelyezéséért, a hazatért hadifoglyok segélyezéséért. Ezért a nép a kommunistákat követte.

A kommunisták tevékenysége és agitációja nyomán egyre inkább kicsúszott a talaj a polgári-szociáldemokrata szövetség lába alól.

1) A dévaványai adatgyűjtésből.

A kormány terrorral, statáriummal lépett fel a földosztást, a reakciós közigazgatás megszüntetését, a közellátás megjavítását követelő mozgalmakkal szemben. A burzsoá-szociáldemokrata kormány támadásai 1919. február 20-án érték el tetőpontjukat. Válaszul tüntettek. A február 20-i budapesti tüntetésen véres összeütközésre került sor. A kormány a Kommunista Pártot okolta, ezért megindult a hajsza a KP ellen, és a vezetőket letartóztatták. *A kormány támadására csak éleződött a forradalmi helyzet.*

Az eseményeket gyorsította az antant-hatalmak jegyzéke. 1919. március 20-án jegyzékben követelték, hogy szin magyarul területeket (Debrecen, Makó) adjanak át a francia és román csapatoknak. Ez lehetetlen helyzetbe hozta a kormányt. Ha teljesíti, elveszti tekintélyét a nép előtt. Ha nem teljesíti, akkor fel kell készülnie a forradalmi honvédelemre. Erre az útra azonban nem tudott lépni, mert elvesztette a nép bizalmát és az antant-hatalmak cserbenhagyták. Károlyi 20-án minisztertanácsot hívott össze, s kijelentette: Wilson amerikai elnök politikájában vetett hite csődöt mondott, ezért meg kell nyerni Magyarország számára a munkásinternacionált. Ezt Károlyi szerint csak szociáldemokrata-kormány érheti el, melynek egyezségekre kell lépnie a kommunistákkal. A szociáldemokrata tömegek, a pártvezetőség többsége a KP-tal való megegyezés mellett foglalt állást. Bogár Ignác és Kun Béla levélváltása után, március 21-én, a SzDP vezetői megjelentek a Gyűjtőfogházban, tárgyaltak Kun Bélával és megegyezés jött létre a két párt egyesüléséről és a proletárdiktatura kikiáltásáról.

Március 21-én a két párt Magyarországi Szocialista Párt néven egyesült, s kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Tehát az ország központjában a nép kezébe vette a hatalmat.

ÉLJEN A PROLETÁRDIKTATÚRA!

Szükségessé vált a karhatalom kiépítése. Gyomán, a március 22-én kiadott rendelet alapján felállították a Vörös Őrséget. Beletartozott a csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség, határrendőrség és nemzetőrség. A régi rend karhatalmi erejét megint nem törték össze. Ezért történhetett meg, hogy »nemzeti szín« alatt lépett be a Todt Dagobert vezette 23-as vadász-zászlóalj, s a »nemzeti színt« csak akkor távolították el, amikor felülről parancs jött rá.¹ A zömében szocialista érzelmű nemzetőrség, a Vörös Őrség későbbi tagja, tette lehetővé, hogy Gyomán a Nemzeti Tanácstól átvehették a községi hivatalokat, a szolgabírói hivatalt, a postát és a bankot. *Ugyanekkor alakították meg a Tanácsköztársaság helyi hatalmi szervét: a községi Direktóriumot is.*²

A választásokat általánosan, titkosan óhajtották levezetni. 21. életévtől mind a férfiak, mind a nők választhattak.

A demokratikus választás előzményeként Gyomán kiszélesült a katona-munkástanács, és megalakult a paraszttanács. A közalkalmazottak nem vettek részt a tanácsokban. A MÁV-alkalmazottak külön szervezkedtek. Az úri kaszinóban elhatározták, hogy a megalakuló Direktóriumban »többséget« szereznek a kommunisták ellensúlyozására. A katona-munkástanács megtudta ezt és megakadályozta. Ez mutatja, hogy milyen tudatosan álltak szemben a régi rend uraival. A községi Direktórium elnöke B. Molnár Imre lett.³

Endrődön már készültek a hatalom átvételére. Ezért járta állandóan Bartos Pál Mezőtúrt, Szolnokot, ahol találkozott a forradalmi vezetőkkel, akikkel megbeszélték a teendőket. (Az események alakulása Gyomán is valószínűvé teszi ezt.)

A Földmunkás Szakszervezet készítette elő a választást. Kijelölték azokat az egyéneket, akiket javasoltak megválasztásra a Direktórium tagságába. Körülbelül 70 főre tettek javaslatot. 1919. március 21-én a Tanácsháza udvarára összegyűlt tömeg előtt kihirdették a jelölteket. Emondották azt is, hogy lehet másokra is javaslatot tenni. Több helyről különböző javaslatokat tettek a jelölteken kívül másokra is. Így 120—130-ra növekedett azoknak a száma, akiket javasoltak.

1) Todt Dagobert: Memorandum. (Megyei Levéltár.)

2) Todt Dagobert: Memorandum. (Megyei Levéltár.)

Hézsó Sándor visszaemlékezése.

3) Ósapai György gyomai községi írnok fegyelmi ügyének irataiból. (Megyei Levéltár.)
Beinschróth Gábor visszaemlékezése.

Az egész nap a szavazással telt el. Szép napsütéses idő volt. A választók csoportokba verődve tárgyalták, hogy kiket válasszanak be a Direktóriumba. Egy-egy személy 50 főre tehetett választási javaslatot. Még a ligetben is voltak csoportok, ahol jól megtárgyalva írogatták egy-egy papírlapra azoknak a neveit, akiket a Direktóriumba javasoltak. A Tanácsháza folyosóján volt az urna. Ide dobták be a szavazócédulákat. Még az este összeszámlálták a szavazatokat. A legtöbb szavazatot Fekécs Imre kapta. Utána ugyancsak sok szavazatot kapott Bartos Pál, Szabó István, Verbőczy István, Barjak Lajos, Orbók János, Majoros Lukács, Majoros István, Smiri István, Gyuricza Imre, Fadgyas Imre, Mastala János, Varju Pál, Hornok József, Benkó Lajos, Hunya István. 50 tagú Direktóriumot választottak.

Március 21-én este a Földmunkás Szakszervezetben gyűlést tartottak, ahol a választás eredményeit és a további teendőket beszélték meg. Bartos Pál kihirdette, hogy másnap reggel minden Direktórium tag tartsa kötelességének, hogy reggel 8 órakor a községháza előtt legyenek.

Másnap reggel jóval 8 óra előtt már gyülekeztek a Direktórium tagjai a községháza előtt. Kevéssel 8 óra előtt megjelent Bartos Pál is, és rövid beszédében a következőket mondta: »*Elutársak! jóreggelt kívánok! Eljött az ideje, hogy kiszellőztessük a községházát. Ki az agarakkal! Eljen a Magyar Tanácsköztársaság! Gyertek utánam!*«

Megindult a Direktórium tagsága Bartos Pál után. Bartos Pál a tanácssterem felé sietett. Követte mindenütt a Direktórium egész tömege. Fekécs Imre a községháza alsó épülete felé ment néhány társával. Megálltak a Nemzeti Tanács szobája előtt és Fekécs Imre felnyitotta az ajtót. Beszólt a Nemzeti Tanács néhány ottlévő tagjának: »*Mikor akarnak maguk szellőzködni? Megposhadnak már itt! Nem vették észre, hogy letelt az idejük?*« Ősapai patikus ráemelte tekintetét Fekécs Imrére, aki egy régebbi kijelentésére figyelmeztetve így szólt: »*No látja Ősapai polgártárs, eljött az orosz szellem.*«

Szabó István a főjegyző ajtaját nyitotta ki. A főjegyző felnézett íróasztala mellől, majd felállt és rövid ideig szembenézett Szabó Istvánal. Szabó István kemény, energikus ember volt, határozottan rászólt a főjegyzőre: »*Távozzon!*«

A főjegyző vette a kalapját és a görbebotját, de nem az ajtó felé, hanem a tanácssterembe ment át, ahol a bíró szobája volt. Ekkorra Bartos Pál már a tanácssterem közepén állt és Sóczó Ignác bírót szólította fel a következő szavakkal: »*Na bíró úr, szedje a lábát, mert sarkába harap a kutya!*«

Büszke, gögös, kényelmes ember volt a bíró, lomha mozgással állt fel. Leakasztotta kabátját, szemére húzta sapkáját, a sarokból elő-

kotorta görbebotját és fejét mélyen lehajtva megszokott lassúságával kiballagott a tanácsteremből. Közben állandóan nézte a földet, mintha keresett volna valamit.

Így nyitogattak ki minden ajtót a Direktórium tagjai és elküldték a község tisztviselőit. Csupán a község gazdáját, Timár Mihályt tartották meg, aki a nép előtt közmegebecsülésnek örvendett. Bartos Pál Timár Mihálynak azt mondotta: »Felkérem magát Mihály bácsi, legyen szíves itt maradni. Legyen továbbra is községi gazda.«

Bartos Pál az esküdteket is összehívta. Megmagyarázta nekik röviden, hogy nagyot fordult a világ. Ezután munkából kell megélni minden embernek. Próbáljanak ők is valamilyen munkát vállalni, és abból megélni. Utána távozásra szólította fel őket. Azok szó nélkül elhagyták a községházát.

Bartos Pál majd a tanácsterembe hívta a Direktórium tagjait. Szabó Istvánnal pedig bezáratta a községháza hivatalos helyiségeit azzal az utasítással, hogy a kulcsokat azoknak adja át, akiket a Direktórium kinevez.

Közben a község lakói közül is többen megjelentek a községházán. Ezeket a tanácsterem mögötti helyiségbe hívták. A tanácsteremben csak a Direktórium tagjai tartózkodhattak.

Majoros Lukács, mint a Földmunkás Szakszervezet elnöke üdvözölte a Direktórium tagjait. Elmondotta, hogy most meg kell választani a Direktórium vezetőségét és függetlenített tagjait. Legfontosabbnak tartotta az elnök, alelnök, és a mezőgazdasági ellenőr személyét. Javaslatot tett arra, hogy ezekre a tisztségekre Bartos Pált, Szabó Istvánt és Fekécs Imrét válasszák meg. E három nevet felírták 50 cédulára, majd ráírtak még másik három Direktórium tag nevét is. Aztán kihirdették, hogy három személyt lehet választani. A kiválasztott nevek után írják annak tisztségét. A választás fegyelmезetten és rendben folyt le. Később megválasztották a vezetőség tagjait is.

A volt nemzetőrség tagjait felszólították, hogy akarnak-e tovább a Vörös Őrség tagjai lenni? Aki nem akar, az szereljen le és távozzék. Mindenki a helyén maradt. Ugyanis a Vörös Őrség tagjai egyszerű munkás és paraszt emberek voltak és fizetést is kaptak.

Elhatározták még azt is, hogy a község régebbi alkalmazottjai közül az ügyvitel további vezetéséhez Moldvai Lajos harmadjegyzőt és Kugler György írnokot visszaveszik munkába. Nevezettek egyszerű és népszerű emberek voltak. Eddig is lelkiismeretesen teljesítették kötelességüket.

A Direktórium a néphez hű értelmiséget megbecsülte. Sőt tiszt-séggel is megbizta. A Direktórium alelnöke Szabó István érettségizett

fiatalember volt, aki a világháborúban hadnagyi rangot viselt. Orbók János és Bence Sándor tanítók is tagjai voltak a Direktóriumnak.

Amikor Bartos Pál a megválasztása után program-beszédét tartotta, kinyílt a tanácsterem ajtaja, Zelinka János plébános jött be. Engedélyt kért a szólásra. Az engedélyt megkapta. Tótos akcentussal a következőket mondotta: »Minden előljárásnak hazánk törvényei alapján első teendője az, hogy templomba megy és hálaadó misén vesz részt. Ezért felszólítja a község új vezetőségét, hogy fáradjon át a templomba.«

Az elnök ekkor megjegyezte, hogy azok a törvények, melyek szerint eddig az országot vezették, nem érvényesek. De ha a Direktórium tanácskozás helyett templomba akar menni, ő nem fogja megakadályozni. Majd megkérdezte Szabó István alelnököt kíván-e menni a templomba? Szabó István azt felelte, hogy néki most annál fontosabb dolga van. Majd a többieket is megkérdezte, de senkiben sem volt hajlandóság templomba menni.

Ez esemény után Bartos Pál vázolta a Direktórium teendőit. *Kiemelte beszédében azt, hogy most ők a nép akaratából vannak ezen a helyen és a népet mindig tiszteletben kell tartani.* Beszélt a jövődőről, amelyben munkája alapján becsülnek meg mindenkit.¹

Dévaványán is ugyanakkor alakult meg a Direktórium. Tagjai agrárproletárok, kisparasztok és kisiparosok voltak. Elnöke: Séllei Bálint agrárproletár lett, a már korábban megalakult KP titkára.

A demokratikusan megválasztott községi Direktóriumok után létrejött a járási direktórium is.²

A műveltebb rétegek Gyomán is bekapcsolódtak a nép hatalmának kiépítésébe. Kner Imrét Fogarasi Béla elvtárs meghívta az Oktatásügyi Népbiztossághoz. (Ezért a Tanácsköztársaság bukása után az Országos Magyar Iparművészeti Társulat 1920. május 12-én keltezett 137/1920. sz. átiratában értesíti, hogy a Társulat igazolóbizottsága a Társulat kebeléből kizárta.)³

A Direktórium első fontos intézkedése a mezőgazdasági munkák bérmegállapítása volt. Azonnal foglalkoztak a súlyos közellátási helyzet javításával is. Erre utal a 181/1919. alispáni rendelet is, mely a közellátás rendezésére adott utasítást a munkástanácsoknak.

Az endrődi Direktórium feladatának tartotta, hogy Fekécs Imrét és két elvtársat kiküldjön a nagylaposi uradalomhoz, felvenni a leltárt. A nagylaposi uradalom területe 3.646 kh volt. Az uradalom birtokosai

1) Az endrődi anyaggyűjtésből.

2) Hézső Sándor visszaemlékezései.

3) Fogarasi Béla levele és az Iparművészeti Társulat átirata Kner Imréhez. (Megyei Levéltár).

gróf Saint Genois Mauriette, továbbá báró Beese Jánosné és lovag Bleilében Ragner Péterné volt. A birtokot Balog Gyula nagybérelő bérelte, a kulcsár Lada Lajos, pusztagazda Timár József, pusztacsász Babos János volt.

A földterület kétharmada búzával volt bevetve. Két táblát meghagytak kukoricának. Ezeket még ősszel felszántotta a gőzgép. Március elején a bérelő elvettette a tavaszi árpát is, mert igen kedvező időjárás volt. Így csak a kukoricának szánt föld maradt ki.

Fekécs Imrék átvizsgálták az uradalom jószágállományát és megállapították a következőket: 36 igásökre, 46 sőreökre, 35 növendékjószágga, 8 tehene, 20 lova, 12 csikója, 56 hizottsertése, 11 kocadisznója, 80 süldője van az uradalomnak.

Terményből 60 vagon búza, másfél vagon árpa volt becslés szerint, 68 q zabot mértek fel. Két göré volt megrakva kukoricával. Tekintettel arra, hogy a lakosság már az első napokban húst kért a Direktóriumtól, levágásra kijelöltek 20 hizót. Balog Gyula bérelő ezt nem akarta megengedni. Fekécs Imrék azonban fegyverrel megmagyarázták neki, hogy az éhező embereknek enniük kell és a hivatalos árát meg fogja kapni.

Már az első vasárnapon hat hizót le is vágtak.

Vita folyt a Direktóriumban arról, hogy a nagylaposi uradalom földjét, hogyan osztják ki az igényjogosultaknak. Ugyanis határozott követelés nyilvánult meg a lakosság részéről, hogy osszanak földet. Szabó István és Bartos Pál azt javasolták, hogy a földet szövetkezetben műveljék meg, mert a gépeket és felszereléseket csak így tudják közmegelégedésre hasznosítani. A szövetkezet megalakításának gyakorlati kivitelezésével azonban nem voltak tisztában. Nehéz lett volna ezt megértetni a földigénylőkkel is. A nagylaposi uradalomból kb. 600 holdat hagytak meg kukorica földnek.

Vége úgy döntöttek a Direktóriumban, hogy kiosztják a földet az igénylőknek, mindenkinek egy kishold földet adtak. Babos János pusztacsász jelölte ki a földterületeket. Sorsot húztak a parcellák sorrendjére. Akiknek vetőmagjuk volt, azok már néhány hét múlva kézi erővel el is vetették. Azoknak pedig, akik nem rendelkeztek vetőmaggal megígérte a Direktórium, hogy amikor eljön a vetés ideje, az uradalom göréjából kapnak vetőmagot. Erre a vetőmag osztásra azonban csak a románok bejövetele után került sor.

Követelte még a község lakossága azt is, hogy veteményföldet osszanak ki. Eddig ugyanis a községben senkinek sem volt úgynevezett »dinnyeföldje«. A krumplit és a káposztát az előző években a gyomai vásáron szerezték be. Őszi időben a Tiszán és a Körösön hozták le Szabolcsból.

A veteményföld osztásával Uhrin Györgyöt, Fadgyas Imrét és Benkó Lajost bizta meg a Direktórium. Száz négyszögölet osztottak családonként, kb. 200—250 igénylő kapott dinnyeföldet. Kiosztották a Knapcsek-zugot (a mai Csókási-zugot), továbbá a ligeti veteményeskertet és a mai sportpálya területét. Ezeken a földeken a lakosság azonnal megkezdte a munkát.

Az endrődihez hasonló földosztás sem Gyomán, sem Dévaványán nem volt. Endrődön viszont csak hat éves küzdelem után (1925) tudták az urak visszaperelni az utolsó kiosztott földet.

A Direktóriumnak volt bírói hatalma is. Felállították a forradalmi törvényszéket. Egy Mizicska nevű gépmester volt a gyomai törvényszék vádbiztosa. A törvényességet védték és *elitelték a rendbontókat, fegyverrejtegetőket és árdrágitókat.*

Többek között 1000 korona pénzbírságra büntették Sipos Sándor gyomai kereskedőt árdrágításért; Kiss Endrét részegség miatt 1000 koronára és 8 napi elzárásra; Weinberger Lajos Zsófia-majorbeli intézőt pedig 3 havi fogházra és 20.000 korona pénzbüntetésre, mert fegyvert rejtegetett. — Az adatok szerint legerősebb büntetés a fogház és pénzbüntetés volt.¹

1) Ósapai György gyomai községi irnok fegyelmi ügyének irataiból.
Békésmegyei Népszava 1919. április 15-i számából. (Megyei Levéltár.)

FEGYVERBEI

A népi hatalom teljes megszervezését és kivirágzását az antant hatalmak támadása megakadályozta. A gyomai Szocialista Párt vezetősége felhívást intézett Gyoma lakosságához, hogy mindenki erkölcsi kötelességének tekintse a Vörös Hadseregbe való belépést. Mint írta: »Ne tétovázz, nincs idő! Mindenki jelentkezzen a toborzóbizottságnál!« A 23-as határvadász-zászlóalj tagjai közül sokan fegyveresen álltak be. *Endrőd*ről 375-en jelentkeztek vöröskatonának. Egyik csoportot Mészáros János vezette Békéscsabára, sokan átmentek Mezőtúrra. *A dévaványaiakból és gyomaiakból kb. egy-egy század vöröskatoná vá vált be Szolnokra, illetve Békéscsabára.* A dévaványaiak parancsnoka Fodor Lajos volt. Sokat szétszórt az elosztás, ki Salgótarjánba, ki Szarvaskőre, ki Kassa alá került. Nem sajnálták feláldozni életüket a proletárhazáért.¹

A Vörös Hadsereg élelmezésére, ellátására megindultak a vásárlások és rekvirálások. Hartenstein Ignáctól a Budapesti Népbiztosság átvett 40—50 darab sertést. A rekvirálást maguk a vöröskatonák hajtották végre. Az elrekvirált állatokért elismervényt adtak, melyen rajta volt a kifizető pénzintézet neve. Visszaélések nem történtek.

Még azokat a papírokat is kifizették, amelyeket az imperialista román csapatok bevonulása miatt nem tudtak azonnal beváltani.²

A Földművelési Népbiztosság táviratilag utasította a gyomai Direktóriumot, hogy a gazdaságokból, a lakoságnak nem szükséges szarvasmarha és lóállományt hajtsák el a Duna-Tisza közére. Ugyanigy tettek a kondával is.³ Az állatállománnyal ment el B. Molnár Imre is, de ők már nem álltak meg a Duna-Tisza közén, hanem az endrődiekkel együtt a Dunántúlra mentek egy nagybirtokra.⁴

A román csapatok előnyomulása következtében a fejüket felüő ellenforradalmárok ellen Mezőtúrról elvtársak jöttek, és az állomáson felállították a vésztörvényiséket. Gyoma volt urai azonban inkább elmenekültek, sem mint ellenálltak. A vésztörvényték ítéleteket nem hozott, s dolga nem lévén, eltávozott.

A román seregek már a direktórium megalakulásakor Aradon vol-

1) A gyomai, endrődi és dévaványai adatgyűjtésből.

2) Ósapai György ügyirataiból.

3) Beinschróth Gábor visszaemlékezése.

4) Hezső Sándor visszaemlékezése.

tak, onnan nyomultak előre. A veszély miatt a megyei Direktórium Békéscsabáról Gyomára költözött, s innen adta ki rendeleteit. Amikor a románok Gyomát is veszélyeztették, Budapestre távoztak.¹

Április 25-e előtt a Vörös Hadsereg készült a románok feltartóztatására. Már április 15-én, a vésztörvényszék kiszállásakor, a vonatot páncélvonat kísérte. Másnap pedig a páncélvonat Szamuely elvtárs irányításával Mezőberény felé tartott, hogy a románok előrenyomulását megfigyelje. Harcra azonban nem került sor.²

Április 25-26-án megindult a románok előli kivonulás Gyomárról. A községi és járási Direktórium közös ülésen elhatározta, hogy az elvonulás biztosítására túszoikat szednek. Közöttük Házy volt főjegyzőt és Pálka Pál szolgabírókat. Mizicska vádbiztos vezetésével szekéren elindultak Endrőd—Szarvas felé. A szarvasi és az akkor már Szarvason lévő megyei Direktórium utasítására azonban szabadon bocsátották őket.³ Pálka hálából, alig hogy találkozott az első román zászlóaljjal, utánuk ment, hogy elfogja őket, de Szolnoknál a Vörös Hadsereg visszaverte.

A Direktórium a postát leszereltette és elszállította Ceglédre. A Vörös Hadsereg élelmezésére még az utolsó percben is gondoltak. Több kocsi lisztet, 3 q szalonnát és zsírt, 20 q babot szállítottak el. Ezzel fedezték a kivonulók élelmezését is.

Április 27-én, reggel 9 óra után utolsónak a Vörös Őrség vonult ki. Felszedte a vasút-őrséget és a 8. páncélvonat védelme alatt átvonult a vasúti hídon. A páncélvonat a híd tulsó oldaláról két ágyújával igyekezett hátráttatni az intervenció román csapatok előretörését.

Április 27-én, délben Gyomát elárasztották a román csapatok.⁴ Endrődön harc nem volt.

Gyomán, 1919. július 26-án az ügynevezett »Hajdu-tanya« közelében a Vörös Hadsereg áttörte a román vonalat. A Nagyalás-major közelében vezető mezőtúri út mellett voltak még összecsapások.⁵

A dévaványai vörösőrök Körösladány és Kisújszállás felé elzárták a románok útját. A körösladányi út védői visszavonultak, a kisújszállási út három védőjét: Bukva Józsefet, Rózsa Bálintot, Kovács Antalt a románok elfogták és a dévaványai templomkertben kivégezték őket.⁶

Hazaszeretetlenben nem volt hiány. Tehát nem ezen múltott a Tanácsköztársaság bukása. Bizonyítják azok a tények, amelyeket a hős Vörös Hadsereg csapatai elértek a kommunisták vezetésével. A táma-

1) Ósapai György ügvirataiból.

2) Beinschróth Gábor és Hézső Sándor visszaemlékezései.

3) Szarvason kiadott eredeti okmány másolata alapján. (Megyei Levéltár.)

4) Beinschróth Gábor visszaemlékezése.

5) D. Szabó tiszthelyettes jelentése. (Megyei Levéltár.)

6) Dévaványai adatgyűjtés.

dás napján 49.000 vöröskatona állt szemben 160.000 fős imperialista hadsereggel. *A túlerővel szemben mégis megállták helyüket, sőt később, a Vöröshadsereg létszámának növekedésével egymás után aratták a győzelmeket* (Miskolc, Kassa, Eperjes, Szolnok).

»Csapataink ma (1919. május 3) visszafoglalták Szolnokot. Az éjjel kiadott parancsra bámulatos menetteljesítménnyel, több mint 30 kilométernyi utat rettentő sárban megtéve érték el vörös katonáink Szolnok határát. Szolnokról erős ágyú- és gépfegyvertűz fogadta csapatainkat. Menetközben az utat feltörte a 10 centiméteres gránátok tömege, csapataink azonban minden sár, fáradság és gránáttűz ellenére nyomultak előre, hogy kiköszörüljék a csütörtöki csorbát. Szolnok előtt följejlődve, igazi proletár bátorsággal nyomultak előre, be a városba.

A városban utcai harcokra került sor. A fehérek, vagy hatszáz főnyi csapat, a románoktól kapott ágyúkkal és gépfegyverekkel lövöldöztek proletártestvéreinket. A mieink hatalmas lendülettel és vérbeli proletár-vakmerőséggel támadtak, elvették a fehérektől 5 ágyút, több gépfegyvert és igen sok foglyot ejtettek. A többit áthajtották a Tiszán és üldözték őket a Tisza túlsó partján is. Így átvették állásaikat és ismét fölverték a harcot...

A csapatok élén a fáradhatatlan Szamuely Tibor irányította a támadást... A bevonuló katonák mellett a szolnoki felfegyverzett munkásság, élén a vasúti munkássággal, a proletárokhoz méltó erővel és nagyszerű bátorsággal vette ki részét a harcból.

Este 6 órakor vonultunk be a városba. A bevonulás valóságos diadalmenet volt. Munkások, katonák, munkásasszonyok éljenzése közben vonultak a város főterére... «¹

Hasonló részleteket lehetne még idézni élményekből, de úgy gondoljuk, hogy e rövid kis részletből is kitűnik, hogy a magyar Vörös Hadsereg csapatainak harckészsége meg volt, lendületes támadásokat hajtott végre és több fényes győzelmet aratott.

Hogy mégis mi okozta a Tanácsköztársaság, és ezen belül a Vörös Hadsereg bukását? Azt a következőkben lehetne összefoglalni. A Székely Hadosztály árulása következtében a belső ellenforradalmi erők is szervezkedni kezdtek. Munkájukat megkönnyítette, hogy a Tanácsköztársaságnak nem volt megfelelő szerve a belső ellenség elleni harcra. Nagy mértékben hozzájárult még a jobboldali szociáldemokratáknak a Tanácsköztársaság megbuktatása érdekében kifejtett tevékenysége. Gátolták a proletárdiktatura megerősítését. Azonkívül hozzájárult még a Tanácsköztársaság megdöntéséhez a külső ellenség túlereje is. Valamint egy-egy intézkedés elmulasztása is elősegítette az ellenforradalmi rendszer viszonylagos megerősödését.

1) Vörös Ujság, 1919 május 6. (Hogyan történt Szolnok visszafoglalása.)

Tehát a bevonuló román csapatok árnyékában megmozdult az ellenforradalom. Mindazért, hogy emberségesen bántak velük (lásd a túsók elengedését) »megfizettek«.

És hogyan fizettek meg, erre Hézsó Sándor direktóriummi tag emlékezik vissza:

»...Én egy éjjeli támadásnál, a cseh fronton egy hegyoldalról lezuhantam. Három oldalbordám eltört. A budapesti Zita-kórházba szállítottak gyógykezelésre. Amikor meggyógyultam, a románok, csehek, franciák kezében volt a hatalom. A Nyomdász Szakszervezet az egyik ceglédi nyomdába közvetített és ott dolgoztam hónapokig. Egyszer beállított egy román hadnagy öt katonával és elhurcoltak Gyomára. Persze előbb pénzemet, órámat és zsebkésemet elrabolták. Egyenesen a gyomai községháza nagytermébe vittek. Itt szörnyű látványban volt részem. A terem tele volt szalmával, azon véresen, alig felismerhetően feküdt B. Molnár Imre és a többi elvtársak. Pálka Pál szolgabíró egy román őrnaggyal összeverte őket bikacsökkel. Egy óra múlva én is köztük feküdtem véresre verve. Pálka Pál szolgabíró azzal vigasztalta aggódó feleségeinket, hogy mindnyájunkat felakasztat. A barbár összeveréstől három hétig szenvedtünk a gyomai községháza nagytermében. A végső elkeseredésünkben bevett nagy adag ismeretlen mérge is súlyos károkat okozott szervezetünkben. Ennek tudom be azt a szomorú tényt, hogy az 1919-es forradalom kiváló gyomai szereplői közül, alig ketten-hárman élünk még, a többség áldozata lett Pálka Pál szolgabíró szörnyű barbárságának.«¹ Pálka Pál kezdetben is nyíltan a forradalom ellen tevékenykedett. Meg is kapta jutalmát, mert kinevezték Orosháza főszolgabírójává.

Hasonló sorsot élt át a dévaványai Vad Imre is, aki 1918-ban a forradalom helyi eseményeinek vezéralakja volt, aki több alkalommal tartott lelkesítő beszédet a néphatalom érdekében. A Tanácsköztársaság bukása idején a románok letartóztatták. Az ujjonnan alakított községi előljáróság és a gazdakör halálbüntetést kért rá. A kisujszállási, debreceni, majd a nagyváradai és a nyiregyházi rendőrség volt az üldöztetés és szenvedés útja, mely botozásból és válogatott kínzásokból állt. Kiszabadulása után 1920-ban, újból letartóztatták és megvasalva Szolnokra, majd a Héjjas-különítmény egyik osztagához vitték. Később kiszabadult, de 23 évig volt rendőrségi felügyelet alatt.

Mint látjuk: ahogy az ellenforradalom urrá lett az ország felett, úgy szaporodtak a »megtorló és megbosszuló« intézkedések. *Ennek ellenére a Tanácsköztársaság bukása után azonnal megkezdődött a Kommunisták Párt ujjászervezése.* A kommunisták nem tétlenkedtek:

1) Hézsó Sándor visszaemlékezései.

egyenként, vagy csoportosan szervezték a letartóztatottak és internáltak megsegítését.

1919. decemberében megjelent a párt első illegális röpirata: »Itt vagyunk újra, hogy átadjuk nektek a halálba üldözöttek ezreinek üzenetét: Ne csüggedjete! Az eszme él és győzni fog! Kitartástok, áldozatkészségtek nem lesz hiábavaló, mert biztosan eléritek a célt: a proletárok uralmának visszaállítását«.

A Horthy-fasizmus sötét éveiben a *Tanácsköztársaság emléke fáklyaként mutatott utat a magyar dolgozóknak*. A magyar kommunisták büszkék voltak a Tanácsköztársaságra. Példája biztatást és tanulságot adott az illegális munkára. És megkezdődött az illegális munka. A kommunisták, nagy részében azok, akik az 1919-es harcokban is részt vettek, dacolva minden üldöztetéssel, börtönnel, bitóval: törték az utat kitűzött céljuk felé. És ez az áldozatos munka nem volt hiábavaló.

A rágalmak és a költött vádak is azt mutatják, hogy nagy volt a Tanácsköztársaság és mi utódok úgy ítélkezünk, hogy büszkék vagyunk elődeinkre, s folytatjuk megkezdett munkájukat. *Mi meggyőződésből* valljuk és tudjuk, hogy a Keletről felkelő nap áldást hoz a dolgozó emberiségre. Meg vagyunk róla győződve, hogy — Mao Ce Tung elvtárs szavaival élve — a keleti szél legyőzi a nyugati szelet.

Járási Direktórium tagjai

Gyomaiak

Ősapai György
Kitenyó Kálmán
id. Kurcz Mihály

Akantisz János
Erdős Sándor
Kiss Pál

Kiss Mihály
T. Kiss Gábor
B. Molnár Imre

Endrődiek

Bartos Pál
Fekécs Mátyás
Varju Fülöp
Varju Imre

Vencák Vince
Majoros Lukács
Fadgyas Imre

Timár János
V. Timár János
S. Timár István
Mészáros István

Endrödi Direktórium tagok

Bartos Pál
Majoros Lukács
Cmarkó Mátyás
Barják Lajos
Fadgyas Imre
Hornok József
Salamon István
Szabó István
Orbók János
Majoros István
Varju Fülöp
Gyuricza Imre

Timár János
Vencák Vince
Salamon Lajos
Tóth József
Iványi Lajos
Fekécs Imre
Bukva Mátyás
Varju Pál
Mészáros István
Mastala János
Verbőczy István
Hatvani Elek
Hegedüs Ignác

Harnos Dávid
Szabó József
Szurovecz György
Timár István
Bella Pál
Bencze Sándor
Németh Lukács
Timár Lajos
Hunya István
Uhrin József
Hornok János
Gácsi Pál

Déaványai Direktóriumai tagok

Sélei Bálint
Somogyi János
Mészár Gyula
Kiss Imre

Bácsi Balázs
Szitás Imre
Dékány Lajos

Darvasi Károly
Boda Ferenc
Vad Imre
Pengő Zsigmondné

Gyomai Direktóriumai tagok

Perner András
Kéri László
Győri László
Czeplédi János
Kiss Bálint
T. Kiss Gábor
Tandi Sándor
Herter Márton
Juhos József
Putnoki Sándor
Gál István

Csontos Benedek
Szabó Mihály
Tandi Lajos
Kiss Pál
Vizsnyai Lajos
Vattai János
Laki István
Vizsnyai József
B. Molnár Imre
Imre Gábor
Földesi Lajos
B. Szilágyi Lajos

Szabó József
Kocsis János
K. Szabó István
Imre Lajos
Lukács János
Kiss Mihály
Csapó Elek
Rau Gáspár
id Kurcz Mihály
Herter Dániel
Erdei Lajos

Molnár Antal
Domokos János
Jászai Sámuel
Kertész László
Akantisz János
Komjáthi Jenő
B. Szabó János

Moszkva Lajos
Erdős Sándor
Varga Miksa
Csuvarszki Mihály
Somogyi Sándor
Kilényi Kálmán
Ósapai György

Peier Mártonné
Haibach József
Pfeiffer Márton
Csáki Elek
Mányi Gyuláné
Deutsch Sándor
Hézső Sándor

Felelős kiadó: Putnoki Gyula
1959. III. 1500 db - Békés megyei Nyomdaipari Vállalat Gyomat 1. elege
Felelős vezető: Kendra György